

VAKIF ŞEHİR ARTUKLU MARDİN

Bölüm 10

ARTUKLU HÜSAMEDDİN YAVLAK ARSLAN DÖNEMİ

M.S. 1184-1201 Artuklu Hüsameddin Yavlak Arslan Döneminde Mardin

Mardin Artuklu emîri Kutbettin II. İlgazi sekiz yıl hüküm sürdüktan sonra 1184 yılında öldüğünde yerini alacak yetişkin bir oğlu yoktu. Oğlu Hüsameddin Yavlak Arslan yerine geçtiyse de, yaşı devleti idare etmesi için çok küçüktü¹ dayısı Ahlatşahı Sökmen, Yavlak Arslan'a naiblik yapması için maiyetinde bulunan, güvendiği adamı Nizameddin Alp Kuş'u görevlendirdi.²Ahlatşahı II. Sökmen, ilgazi'nin dayısı olduğu için bu dönemde Artuklular bir süre Ahlatşahların himayesine girdi.³ Salahaddîn Eyyûbî, bu hükümdar döneminde Meyyâfarikîn'i Artuklular'dan almayı başardı.⁴ Selahaddin Eyyubi'nin⁴ Mart 1193 yılında ölümüyle Mardin Artukluları biraz rahat nefes aldı. Alp Kuş'un Meyyâfarikîn'i geri alması üzerine yeni Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Âdil Mardin'i kuşattı.⁵Musul atabeyi Arslanşah, el-Âdil'in bir süre sonra kendisini de tehdit edeceğini düşünerek Mardin Artuklularına yardım etti. Kuşatma nedeniyle Mardin'de erzak tükenmiş, kötü koşullar sonucu pek çok kişi hastalanmıştı. Nizameddin Alp Kuş, kuşatmayı yöneten el-Kâmil'e sadece karınlarını doyuracak kadar yiyecek maddesinin şehre girmesi karşılığında şehri teslim edeceğini bildirdi. Fakat Musul emîrinin geldiği duyulunca Artuklular şehri teslim etmekten vazgeçip direnmeye devam

¹ İbnü'l-Esîr, a.g.e., XI, 402; Süryani Mihail, a.g.e., aynı yer.

² İbnü'l-Esîr, a.g.e., XI, aynı yer. Süryani Mihail, Ahlatşahı Sökmen'in bizzat gelip yeğeni Kutbeddini başa geçirdiğini kaydeder (Süryani Mihail, a.g.e., 262). Müneccimbaşı, a.g.e., II, 194-19

³ İbnü'l-Esîr, a.g.e., XI, aynı yer, 407.

⁴ İbnü'l-Esîr, a.g.e., XI, 407-408.

⁵ İbnü'l-Esîr, a.g.e., XII, 123.

ettiler. Mardin kalesi önünde yapılan savaşta Eyyûbîler yenilip kuşatmayı bırakmak zorunda kalmışlardı (1199).⁶Ancak Eyyûbîler bu geri çekilmeyi unutmadılar, 1202 yılında el-Âdil'in oğlu, el-Melikü'l-Eşref kalabalık bir orduyla Mardin'i yeniden kuşattı. Mardin'e bağlı köy ve kasabaları yağmaladılar. Artuklular bu zor durumdan Haleb Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'z-Zahir'in araya girmesiyle kurtuldu, onun aracılığı ile barış teklif ettiler. el-Âdil ancak 150.000 dinar gönderilmesi, Artuklu ülkesinde, adına hutbe okutulup, sikkelerin üstünde adının yazılması şartıyla barışa razı olacağını bildirdi. Ayrıca Artuklular ihtiyac halinde Eyyûbîlere askerî yardımda bulunacaklardı. Artuklular bu şartlar altında barışı kabul edip Eyyûbîler'in tabiyeti altına girdiler.⁷

Hüsameddin Yavlak Arslan bu büyük tehlikeyi atlattıktan sonra üç sene kadar yaşadı 598 senesinde henüz 28 yaşında iken (M.1201) vefat etti⁸. Büyük ihtimalle türbesi, dedesinin yaptırmış olduğu Hüsamiyye Medresesi veya babasının, yaptırmış olduğu Hatun iye Medresesinde olması gerekir.

Ahlatşahlar kimdir?

Ahlatşahlar, Van Gölü'nün kuzeybatısında yer alan Ahlat ve çevresinde XII. yüzyıl başlarında kurulmuş bir Türk beyliğidir. Bu beyliğin asıl kurucusu Sökmen el-Kutbî'dir.

Türk beylikleri arasında bu siyasi faaliyetler sürerken, diğer taraftan da evlilik yoluyla akrabalık kurma ve ilişkileri geliştirme cihetine gidilmesi gelenek haline gelmiştir. Ahlatşah Sökmen'in kız kardeşi, Mardin Artuklu emiri Necmeddin Alpi ile evlenmesi akrabalık bağının, kurulmasına vesile olmuştur.

Hüsameddin Yavlak Arslan Döneminde Vergi

⁶ İbnü'l-Esîr, a.g.e., XII, 130-131.

⁷ Müneccimbaşı, a.g.e.,II, 196.

⁸ Mardin Artuklu Melikleri Tarihi Kitap Ferdi Naşir Ali Emiri Hazırlayan Y. Metin Yardımcı –Editör İbrahim Özcoşar Hükeyin H.Güneş İstanbul -2006 Imak Ofset Basım Yayın.San.Tic.Ltd.Şti s.17

Düzenlemeleri

Mardin Ulu Camisi Doğu Duvarındaki vergi kitabesi

Yukarıda verdiğimiz kitabe metni birçok müellif tarafından eserlerine alınmış ve günümüz konuşma metnine dönüştürülmüştür. Müellifler yazının bazı kısımları okunamadığı için ihtilafa düştükleri olmuş ancak sonuç olarak aşağıdaki metinde, ortak bir noktaya varıldığı kanaatindeyim.

Metnin Tercümesi

Bu büyük başkomutan, adil, mesut, muvaffak, dinin nizamı, Aslam'ın ve Müslümanların pazusu, adaleti dirilten, Emürü'l-Mü'mininin vellisî olan, Abdulah oğlu Ebu'Mansur Alp Kuş (Hüsameddin Yavlak Arslan yaşı küçük olduğu için vasi olan kişi dayısı Sökmen'in kölesi) Allah ona yardımını artırsın-Ahiret gününde bol kazanç elde etmek, Allah Teâlâ'nın sevabını istemek için, efendimiz, dinin kılıcı, Emirü'l MÜ "mininin yardımcısı olsun, Artuk oğlu Temurtaş oğlu Alpı oğlu İlgazi oğlu Yavlak Arslan'ın Allah ona yardımını arttırsın-bir sadakası olarak, hüküm (Fıkıh) kitaplarının açıkladığı gibi Mardin'de heva diye isimlendirilen meün (bir çeşit erzak vergisi olan bu vergi, şehirlerin etrafında olan bostanlardan tahsil edilen baklagillerde, bağların, sebzelerin meyvelerin hepsinden alındığı gibi, odun ve kömür gibi mallardan da alınırdı. Bu vergiden

fakir zengin her kes sorumluydu.) ve müküs (Mükküs Vergi tahsili,gümrük resmi, bağ'anlamına gelen'meks' kelimesinin çoğulu olan Müküs, Ortaçağ İslam devletlerinde uygulanan ve halkın memnun olmadığı oldukça ağır bir vergi) Vergileri ile şurta, un çarşısı..... çarşısı, ma'sara (Zeytin veya üzüm sıkılan yer) elbise ve meyve ile hayvan pazarından.....mallarıdan, hisbe (Hisbe Ortaçağ İslam devletlerinde genel ahlakı ve kamu düzeninin koruma faaliyetlerini yürüten müesseseyi ifade etmekte kullanılan bir terim olup, bu işle görevli memra "Muhtesib" denir. Görev alanı geniş olmakla birlikte Muhtesiber çarşı ve pazarlarda fiyatların kontrolü, her türlü meslek ahlakının ihlali, işçi işveren anlaşmazlıkları, ahlaka mugayir davranışların takibi gibi konularla ilgilenmekte idi.) vali, kadı ve onlara tabi olanların aldıkları vergilerin kaldırılmasını (İskatını) emrettiği şeydir. Kimse bundan sonra fesada dönmesin ve Müslümanların malları korunsun. Her kim işittikten sonra vasiyeti değiştirirse, günah ancak onun değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir ve hakkıyla bilendir. Ve kim buna muhalefet eder ve değiştirirse Allah'ın ve meleklerinin ve bütün insanların laneti üzerine olsun. Ve bu, Peygamberimiz Muhammed'in Allah'ın salatı üzerine olsun. Hicretin 582 (1186) yılının Muharrem (Nisan) ayının son on gününün Cuma'sı tarihinde (oldu).

Kitabenin soldaki (A) kısmı (Son beş satırı S. Kucur Arşivi-

2007) Kitabe ve Resimler⁹

Kitabenin sağdaki (B) kısmı (S. Kucur Arşivi-2007)

Yukarda ayrıntıları verilen kitabe, Kutbeddin II. İlgazi'nin oğlu Hüsameddin Yavlak Arslan döneminde Mardin'de toplanmakta olan bazı vergilerin kaldırılması konusunda Muharrem 582 (Nisan 1186) tarihinde yazılmış bir emirnamedir.

Kitabede, Artuklu kitabelerinde bir başka örneğine rastlanmayan bir ayrıntı dikkat çekmektedir.

(Dönemin müelliflerinden Ebü'l-Ezrak, Kutbeddin II İlgazi'nin Meyyafarikin'de (Silvan) H.571-2(1175-6) yılında tahta geçtiği zaman memlekette toplanmakta olan vergilerin kaldırılması emrini verdiğini, bu emirle birlikte halk tarafından büyük kutlamalar yapılarak şehirde bir bayram havası estiğini ve bu emirnamenin de şehrin kasına yazılıp ilan edildiğini nakletmektedir. Osman Turan da bu bilgiden kare ketle mezkûr emirnamenin oğlu Yavlak Arslan zamanında taşa yazdırarak

⁹ T.C. MARMARA ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM

Mardin Ulu Camisinin duvarına yontuğunu kayıt altına olmuştur.)

Artuklu Beyliği'nin yönetimine tayin edilen köle kökenli Alp Kuş'un adı bir hükümdar gibi sıfat ve unvanla Artuklu Meliki Yavlak Arslan'in isminden önce yazılmıştır.

Ahlat Şahı II. Sökmen'in N.581 (1185-86) yılında ölmesinden sonra da Mardin Artukluları'nın yönetimi tamamen ele geçirmiştir. (Dönemin Müelleflerinden Ebnü'l Esir, x1 esiri kaynak gösteren Osman Turan Doğu Anadolu Türk Beylikleri eserinde kayıt altına almıştır.) Alp Kuş'un böyle davranmasında pek tabiidir ki.

Hüsameddin Yavlak Arslan'ın yaşının küçük olması ve Alp Kuş'un annesiyle evlemesi etkili olmuştur.

Bu dönemde Alp Kuş'un (Bu konunun en önemli kaynaklarından biri Muammer Gül "Artuklu Ekonomisi ve Kaynakları Artuklular, II. Mardin 2008, s.400" kayıt altına almıştır) çok etkili ve yetkili olduğunu göstermektedir. Kitabede bu vergilerin kaldırıldığını emrinin Hüsameddin Yavlak Arslan'ın bir sadakası olduğu zikredilmekle birlikte teamüllere aykırıdır olarak Alp Kuş'un adı Hüsameddin Yavlak Arslan'dan önce yazıldığı grülmektedir. Keza Alp Kuş için kitabede zikredilen unvan ve sıfatlar da onun tam bir hükümdar gibi hareket ettiğini göstermektedir.

Alp Kuş kendisinin "Emirü'l-İsfihsaları'I-Kebir" unvanının yanı sıra Artulu meliklerinin kullanmış oldukları "muhyi'l-Adil,'Adudü'l İslamve'Ĝ-Müslimün, el-'Adil' gibi övgü sıfatlarını kullanmış, kitabede, yine onun bir hükümdar gibi Abbasî halifesine bağlılığını gösteren "Veli "YYÜ Emiri-Mü-minin' sıfatı yer almaktadır. Buna karşılık Hüsameddin Yavlak Arslan için sadese "Hüsamüddin' lakabı ile "Melik' unvanı kullanılmış olup herhangi bir övgü sıfatı bulunmamaktadır. (Bu Dönemde Mardin Artukluları Hısn Keyfa Artuluları gibi Salahaddin Eyyübi'nin hâkimiyetini tanış ve ona

tabi olmuşlardır. Hüsameddin Yavlak Arslan adına basılan Sikkelerde kendisi için “Meliku Diyar-ı Bekir “unvanı kullanmakla beraber, tabisi olduğu Selahaddin Eyyubi’nin, onun ölümünden sonra da halefleri Melik Adil ve Melik Zahir’in isimleri sikkelerde kullanıldı.

Alp Kuş XII yüzyıl başlarında Artuklu hükümdarların kullandığı “el-Emirü’İlsfehsaları’I-Kebir unvanın, bu dönemde nüfuzlu devlet adamları için kullanılmaya başlandığı da mezkûr kitabeden anlaşılmaktadır. (Fuat Köprülü “Artuk Oğulları eserinde bu husuk kayıt altına alınmıştır.)

Kitabede kaldırıldığı ilan edilen vergi çeşitlerinin çokluğu da dikkati çekmektedir. Ticari mallardan alınan ve günüksüde belediye gelirleri olarak bildiğimiz ve yufkada detayına verdiğimiz vergilerin kaldırılmış olduğunu ancak bu vergilerin büyük bir bölümü İslam fıkhı açısından toplanmasına cevaz verilmeyen vergiler olduğu başka bir gerçeği ifade etmektedir.

Kitabelerde kaldırılan vergilerin şehirdeki ticari hayatı olumsuz etkisinin kaldırılması yeni bir uygulama olmadığı Artuklu’ın kurdukları ilk dönemden itibaren yürüttükleri mali bir politika olarak karşımıza çıkmaktadır. Mardin Artukluların kurucusu Necmeddin İlgazi Suriye’de Pazar vergilerini kaldırmış, ölçek, ağırlık ve uzunluk ölçülerini artırıp büyümüş ve bazı vergileri de hafifletmişti.¹⁰

Necmeddin İlgazi tarafından H.514(1120-1) tarihinde halkın şikâyeti üzerine üzerine Halep’te tplanmakta olan müküs, meün, mezalim vergileri kaldırılmış, halk da bir şükran ifadesi olarak levhaya yazdığı bu emirneyi Halep Camisi kapısına astmıştır. (Dönemin Müellifi İmaddin Halil kayıt altına almıştır.)

¹⁰ Muammer Gül “Artuklu Ekonomisi ve Kaymaları “Artuklular, II. Marti 2008.s.400) kayıt altına almıştır.

Hüsameddin Yavlak Arslan döneminde bu mali politika devam etmiş, memlekkte toplanmakta olan ve ticari hayatı olumsuz etkileyen bazı vergilerin kaldırılmış olması civar ülkelerden tüccür ve çiftçilerin Artuklu tapraklarını göç etsesine ve Artuklu şehirlerinin dönemin en önemli ticaret merkezleri haline gelmesine neden olmuştur.

Mardin’de hoşgörü kültürünü bozmak isteyen ve Büyük Ortadoğu Projesinin piyonluğunu bilerek veya bilmeyerek hizmet eden, sözde ilim adamları, kilise görevlileri bu gerçekler karşısında hak ve söz sahibi olmaları tarihi gerçekler açısından mümkün değildir. Misafirlerin ev sahibi oldukları dünyanın hiçbir yerinde örneği olmadığı gibi Türkler öz yurdunda, parya muamelesi görmesi eşyanın tabiatına aykırıdır.

Hüsameddin Yavlak Arslan Dönemi Kullanılan Para

1184-1200. Dirham Bağdaş kurup oturmuş figür bir Türk Savaşçısıdır ve Mars'ı sembolize eder. Türk ikonografisinde Mars, bir elinde kesik insan başı diğerinde kılıç tutar. Mars, tulgalı, zincirli zırh giymiş, bağdaş kurup oturmuş bir Türk savaşçı olarak tasvir edilir. Mars'ın Türk Mitolojisindeki adı Kızagan Tengri'dir..."¹¹

Bu dönemde Mardin’e büyük tehdit oluşturan Eyübiler

¹¹ Nuray Bilgili

kimdir?

Selahaddin-i Eyyubi'nin Babası. Necmeddin Eyyub Azerbaycan'dan Ortadoğu'ya göç eden Oğuz boyundandır. Selçuklu Atabeyi İmadeddin Zengi'nin korumasıdır. Selahaddin-i Eyyubi'nin Annesi Selçukluların Harim Emiri (vali) Şihabeddin Mahmud ibn Tokuş el-Harimî'nin kız kardeşidir. Anne tarafınından da oğuz türküdür, Selahaddin-i Eyyubi'nin erkek kardeşleri, Turan Şah, Tuğtekin Şahinşah, Tacilmülük Börü'dür.

Selâhaddin Eyyubî'nin kız kardeşi Râbia Hâtun, Selçukluların Erbil Atabeyi

Muzafferüddin Gökbörü ile evlidir.

Adlar TÜRK, Boy TÜRK, Oğuş (aile) TÜRK.

Arap tarihçi Übn'ül Vasıl "Müferriç'ül Kürüp" adlı eserinde

Arap tarihçi İbn-i Hallikan, bir eserinde

Selahaddin-i Eyyubi'nin amcası Şirkuh'un

"Bizim nesebimiz (soy kökümüz) Gök Böri'dir"

Sözünü de yazmıştır.

Türk'ün Türk ile mücadelesi bu bölgede Türk kimliğini aşındırmış olduğunu görmek çok üzücüdür.¹²

Selahaddin Eyyûbi ile birlikte birçok savaflara da katılan Üsâme İbn Münkız, Kitap El-İtibar'ın 201. betinde şöyle diyor: "Bu arada, Selahaddin, buradaki durumumuzu bildirmek üzere Atabek'e bir atlı gönderdi. Sonra, hızla bize doğru ilerleyen on kadar atlı gördük. Arkalarındaki ordu da sürekli hareket halindeydi. Geldiklerinde, Atabek'in komutasındaki öncüler olduğunu anladık. Ordu da aralarından gelecekti. Atabek, 'Ey Musa, mahvolmak için mi otuz atlıyla Şam kapısına kadar geldin! Ne acelen vardı!' diye Selahaddin'i eleştirdi. Karşılıklı atıştılar. İkisi de Türkçe konuşuyordu. Bu yüzden söylediklerini anlayamadım."

Benzer bazı kaynaklarda da Selahaddin Eyyubi'nin ana dilinin Türkçe olduğu, ailesi ile Türkçe konuştuğu belirtilmektedir.

¹² Yusuf Kenan Kısa, Facebook paylaşımı

(Kitap Türkçeye Yusuf Ziya Cömert tarafından İbretler Kitabı adı altında çevrilmiştir.) Selahaddin Eyyubi'nin Türkçe ve Arapça konuştuğuna dair somut tarihi kayıtlar bulunmaktadır.

Selahaddin Eyyubi'nin kardeşlerinin isimleri, Muhammed, Turan Şah, Tuğtegin, Şahin şah ve Böri'dir. Bu isimlerden özellikle Turan, Tuğtegin ve Böri, Türklerin kullandıkları adlardır. Böri, öz Türkçede "Kurt" anlamına gelmektedir. Selahaddin Eyyubi'nin babası Necmeddin Eyyubi, Selçukluların hizmetinde çalışmıştır. Selahaddin'in annesinin Türk olduğu kesindir; bu bakımdan anne tarafından Türk olduğu kesin olarak bilinmektedir. Nitekim dayısı Tokuş (Tüküş) Türk kökenli bir devlet adamıdır. Yine Selahaddin Eyyubi'nin ve kardeşlerinin Türk kökenli kızlarla evlendikleri ve Türklerle akraba oldukları o döneme ait birçok tarihi kaynakta geçmektedir. Selahaddin Eyyubi'nin babasının Selçukluların hizmetinde olduğu da kaynaklarla sabittir.

Selahaddin Eyyubi Türk-İslam kültürüyle yoğrulmuş bir kahramandı.

Selahattin Eyyubi'ye ait para. Türk usulü bağdaş kurup oturmuş. Sağ eli dizinin üzerinde sol eli ile "Kızıl Elma" "Küre" tutar. Türk İkonografik duruş biçimidir.

Kızıl Elma-Kızıl Küre Türklerde dünya hâkimiyetinin sembolüdür. Uzun örgülü saçları Türk özelliğidir. Başlığı Orta Asya Türk Başlığıdır.

Selahaddin Eyyubi adına bastırılmış bir başka üzerinde tüm Türk Devletlerinin Damgası olan ve yine tüm Türk Devletlerinin parası üzerinde olan "Türk Aşk Düğümü" kullanılmış.

